

EMBIGATS GOTICS A LA VILA DE MONTBLANC: L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL

Isabel COMPANYS
Nuria MONTARDIT

INTRODUCCIÓ

A) Situació dels exemplars estudiats

El present treball ⁽¹⁾ forma part d'un de més extens que constituí la nostra tesi de llicenciatura titulada: *Cobertes i sostres de fusta: alguns exemplars gòtico-mudèixars a les comarques tarragonines*. En aquesta, vàrem dedicar un llarg capítol a la Conca de Barberà. N'extreiem ara el que fa relació a la vila de Montblanc. Ens ocupem només de les estructures decorades, doncs l'interès que ens ha mogut a estudiar-les és principalment l'iconogràfic. No obstant, també analitzem la seva constitució arquitectònica i les tècniques pictòriques.

Hem d'assenyalar que el nucli de Montblanc sobresurt entre els altres de les comarques tarragonines, per la quantitat d'edificis religiosos que es conserven amb un mateix tipus de coberta: angular, compartimentada per arcs diafragma, advertint-se alhora coincidències decoratives. Semblen ser, a la vegada, les mostres més antigues.

(1) Presentat als Jocs Florals celebrats en honor de la Verge de la Serra, el setembre de 1981, va obtenir un accèssit. Per problemes editorials, no podem oferir-lo íntegrament, sinó que ens veiem obligades a extractar-lo i publicar-lo per parts.

La que es troba en millor estat, l'església de Sant Miquel, presenta a més una rica ornamentació.

B) Importància dels sostres a Catalunya i a la Conca d'Aragó

En estudiar les diferents cobertes existents a la nostra província, vàrem veure que el model adoptat no es reduïa als seus límits geogràfics, ni tampoc exclusivament a les comarques catalanes, sinó que estava escampat per tots els territoris que constituïen l'antiga Corona d'Aragó.

En un intent de cercar els antecedents de les estructures de fusta d'època gòtica, partim de la tradició romana, especialment de les basíliques, deturant-nos al romànic, a Alemanya, on distingim cobertes d'esglésies planes i de mig canó. Als inicis del gòtic, trobem a Itàlia estructures angulars compostes per parelles de cavalls, travats per un tirant que s'uneix a la biga carenera per mitjà del monjo o pendeló. A Catalunya, la fusta s'usarà en ocasions per a cobrir esglésies i claustres romànics, seguint models de l'arquitectura domèstica mediterrània. Sorgirà allí un nou tipus que, als embigats a dues aigües, substituirà el tirant per un arc diafragma. Les bigues aniran en la mateixa direcció de la nau, introduint-se als arcs apuntats que formaran l'estructura angular.

Aquesta creació assolirà una gran importància a Catalunya i, si bé la localitzem en certes esglésies rurals (on es podria pensar en raons d'economia), hem d'advertir que fins i tot la capella reial de Santa Àgata, a Barcelona, es cobrirà utilitzant aquest sistema típicament català. L'impuls que adquireix cal relacionar-lo amb els efectes realment decoratius aconseguits per les cobertes, en anar pintades, la qual cosa els conferia un aspecte àdhuc de major riquesa que el de la pròpia pedra. Així mateix, assenyalem el caràcter funcional del gòtic i, com a conseqüència, l'adopció d'aquesta manera més senzilla d'aixecar. A Catalunya, veiem aquesta estructura en esglésies d'una nau, separada per arcs diafragma apuntats. Els seus brancals, prismàtics, fan de contraforts, en córrer-se la paret al fons d'aquests, deixant un espai interior que serveix de capella. En alguns edificis, les capelles laterals també aniran cobertes amb fusta com la nau, però, en altres, posteriors voltes de pedra o maó amaguen la construcció lígnia primitiva.

Remarquem, d'altra banda, que els edificis civils es cobriran també amb fusta, per a separar els pisos (en aquest cas, el sostre serà xafadís i, per tant, pla) o suportar la teulada a dues vessants.

Quant a la decoració, ressaltem la seva dependència respecte a l'estructura constructiva: als sostres plans (amb bigues no visibles) apareix una temàtica religiosa historiada, contràriament a les cobertes angulars on es donen motius purament decoratius, creats per la discontinuïtat dels espais, o petites escenes aïllades.

Cal connectar la decoració pictòrica de les cobertes, sostres i cors de les nostres comarques amb altres manifestacions artístiques com són la miniatura, la ceràmica, els teixits, els marfils i la pintura en general, en què es combinen elements gòtics amb altres de musulmans.

C) Estructura d'aquests tipus de sostres

Els diferents sostres angulars que trobem a Montblanc posseeixen una mateixa estructura. Les bigues mestres estan encaixades als arcs diafragma, longitudinalment a la nau, damunt peces tallades als seus dos extrems, amb la funció d'una mènsula, que uneix els caps de biga.

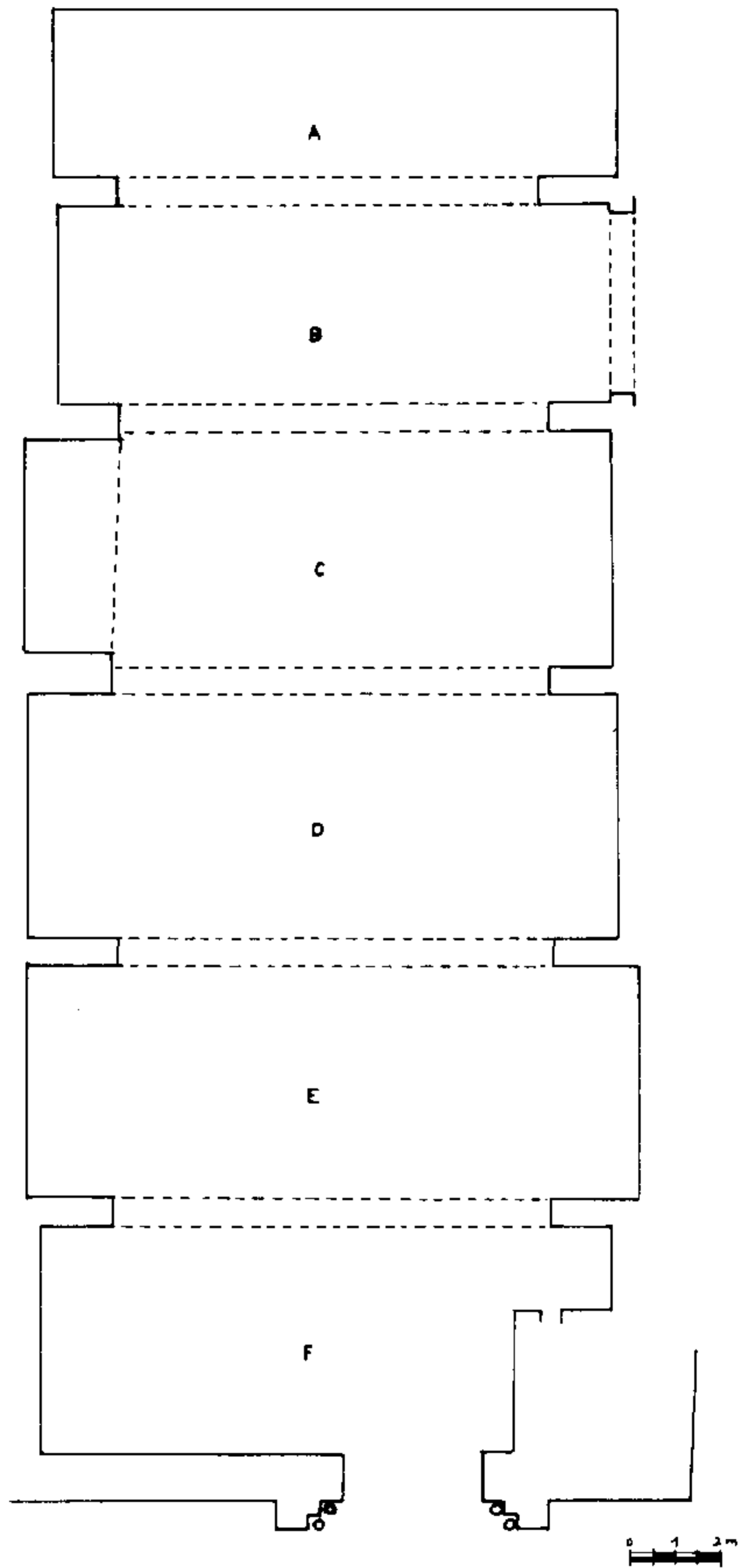
Tant les bigues com les mènsules van acoblades lateralment a través de grans claus, però els elements pareders només estan constituïts per una meitat.

Sobre les bigues i formant un entramat s'estenen les biguetes o cabirons, de menor esquadria, que suporten l'empostissat.

Als espais buits, unint les jàsseres i l'empostissat, entre bigueta i bigueta es col·loquen les plaquetes (petites peces rectangulars d'uns 30 x 10 x 2 cm.), encaixades dins ranures inclinades.

En realitat, aquest tipus mancat de cassetons no és més que la intersecció de dues estructures planes amb un eix comú: la biga carenera o serrera.

El procés de construcció s'iniciava, un cop tallats els troncs, amb l'ús de l'aixa, per a desbastar la fusta. Després, es procedia a serrar-la, seguint les línies marcades per la llinyola o cordill de cànem. Les superfícies s'allisaven amb el ribot o plana. Les motlures s'obtenien amb altres tipus de ribot, en especial el de bocell. Per a la talla, s'empraven gúbies i enformadors o puntacorrents, que penetraven dins la fusta a cops de maça. Aquesta eina servia igualment per a travar els emmetxats. Acabada la tasca dels fusters, intervenien els pintors, els quals treballaven al peu de l'obra. Una vegada decorades, es muntaven primer les peces principals de la coberta. Les més petites (sense altra funció que tapar els buits i dissimular la irregularitat de

Planta de l'Església de Sant Miquel de Montblanc.

les arestes) es col·locaven clavant-les o encaixant-les en ranures, sobre l'entramat de bigues i biguetes.

D) Decoració

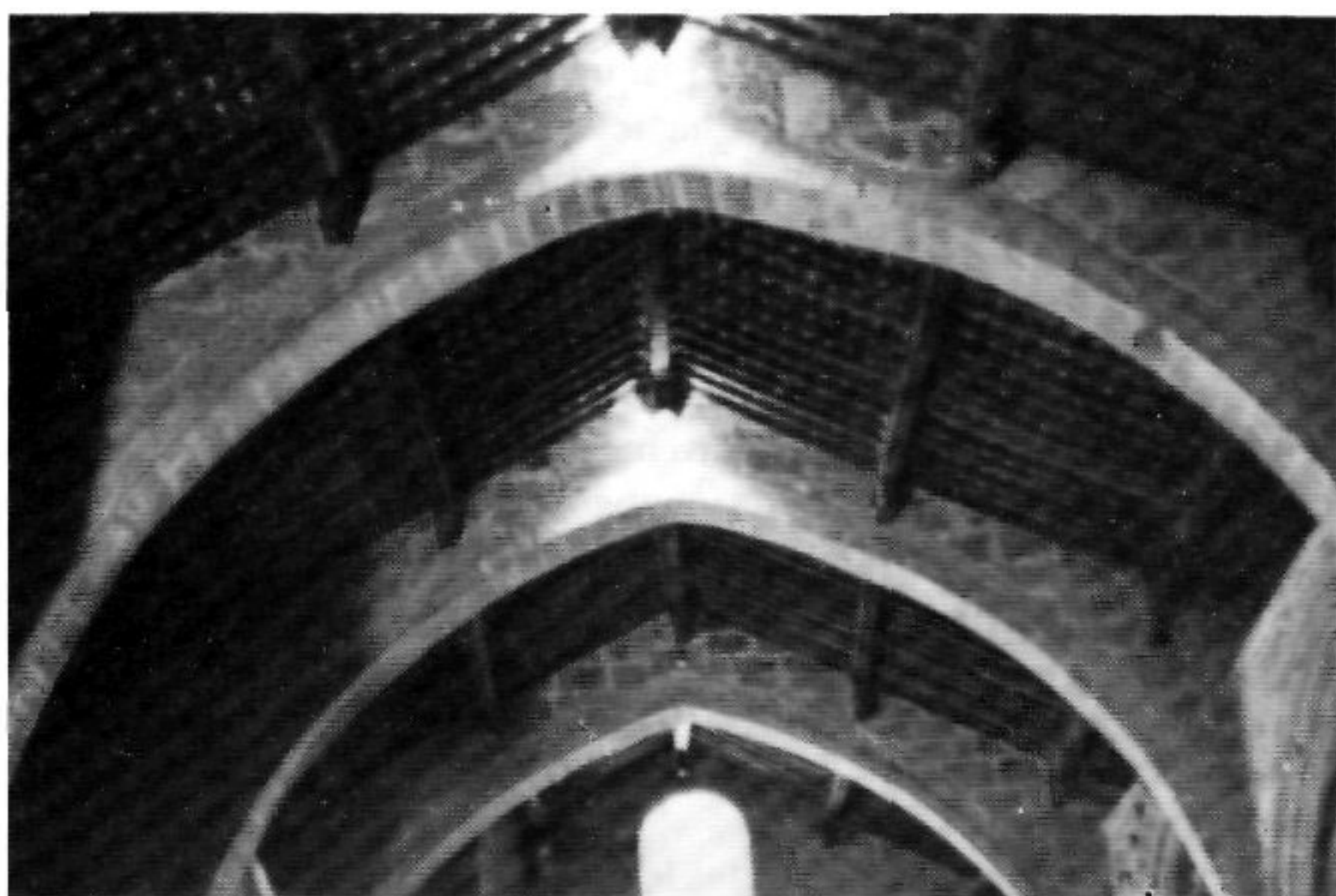
De la comparació dels diferents exemplars hem observat certes coincidències decoratives. Les bigues acostumen a presentar al seu llarg les barres catalanes, tallades a espais regulars per quadrats que inclouen escuts o motius geomètrics. Les biguetes no estan pintades, la qual cosa ens fa suposar que no es tracta de les originals, que devien també exhibir les barres catalanes, com en altres esglésies (ermита de Paret Delgada o el pis superior de la torre de l'homenatge del castell d'Alcanyís). El fet que les plaquetes sí que ofereixin decoració sembla confirmar-ho, doncs les biguetes mostren una major superfície que aquelles. Les plaquetes, en canvi, són les que ens proporcionen una més gran varietat iconogràfica, encara que només en resten de decorades a l'església de Sant Miquel. Quant a l'església de Sant Francesc, tot i apreciànt l'existència d'aquestes peces disposades entre les biguetes, ens ha estat impossible de descobrir-hi cap motiu pintat. Segurament les posts anaven també decorades. Les mènsules segueixen totes un mateix tipus iconogràfic. La talla esquemàtica que presenten és recoberta per una decoració pictòrica, en què s'aprecien trets humans: grans ulls ametllats, llarg nas acabat en dos o més replecs i amples aletes, grossa boca oberta, mostrant les dents i la llengua, cabells distribuïts en flocs i, a vegades, bigoti i barba. A això, s'afegeixen motius geomètrics, vegetals i, en ocasions, heràldics, a les parts planes.

La tècnica emprada en totes les cobertes és la pròpia de la imatgeria i dels retaules gòtics: el tremp (generalment a l'ou), sobre una capa de fons o imprimació, a base de guix i cola.

Els colors més utilitzats són: el groc, el vermell, el blau, a més del blanc i del negre. Observem, doncs, que la gamma cromàtica és reduïda i es limita pràcticament als colors primaris. No veiem barreges de colors. Aquest efecte s'obté per la superposició de dos de diferents, per transparència. Cal assenyalar que resulta, a vegades, difícil d'arribar a conèixer els tons originals, degut a les alteracions sofertes pels colors a causa de l'acció combinada de l'aire i la humitat, a través del temps. Així, el blau té tendència a enfosquir-se considerablement, confonent-se amb el negre, o bé a esgrogueier-se, tornant-se verd. El vermell, en canvi, s'ennegreix, per la seva poca resistència a la llum.

Quant al groc, es desprén fàcilment del suport, de manera que les superfícies pintades amb aquest color deixen sovint la fusta al descobert.

Normalment, un cop efectuada la decoració, es protegia amb una capa de vernís, el qual podia contribuir igualment a alterar el to dels pigments, esgrogueint-los. Totes les operacions abans descrites es realitzaven prèviament al muntatge de les cobertes. En el cas de les plaquetes, tal com hem pogut comprovar, es pintaven una a continuació de l'altra, en un mateix tauló, que després era serrat. L'observació de peces soltes ens ha permès de veure que la decoració es prolongava a les parts que havien de quedar amagades, les quals conserven, per tant, unes tonalitats més vives.

Vista general de l'embigat, sobre arcs diafragma.

Si ens referim a la iconografia, ens haurem de limitar forçosament a la de la coberta de Sant Miquel, perquè és la que es manté en millor estat. En ella, advertim un cert arcaisme: hi trobem força motius de tradició romànica (sirena, monstres, banda doblegada, dents de serra, perles, tanys ondulants...), barrejats amb altres de gòtics (escuts, animals...). Com als exemplars contemporanis estudiats es donen, a més, motius àrabs, en què domina el geometrisme (a base de cercles secants, com els que figuren a les bigues). Per a realitzar aquests temes, els artistes necessitaven ajudar-se del compàs de puntes i de l'escaire, aconseguint així figures d'una gran perfecció executiva.

1.—L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL

a) Història

L'església de Sant Miquel es troba emplaçada a l'interior de les muralles de la vila de Montblanc.

Va ser aixecada en època romànica (darrer terç del segle XII), de la qual es conserva la façana, amb un possible porxo, als peus. Al segle XIII, va ser transformada, afegint-se-li els arcs diafragma i l'entetxinat. El fet, assenyalat per la Dra. Liaño (2), que el mur oriental fos de mamposteria i no de carreus escairats perquè es pensava construir un absis de pedra —com veiem a Santa Maria i Sant Francesc, de la mateixa localitat o a Paret Delgada, totes elles, però, més tardanes— pot semblar probable. No obstant, hem de dir que no és estrany de trobar esglésies totalment cobertes de fusta, d'acord a una idea preconcebuda (fixem-nos en Sant Marçal, la Magdalena, la Mercè, la Serra, al propi nucli de Montblanc i en l'església de la Sang de Lliria, molt semblant estructuralment a la de Sant Miquel).

Se sap que, el 1307, s'hi van celebrar Corts Generals, presidides per Jaume II el Just. La Dra. Liaño (3) afirma que potser la coberta va ser decorada per a aquella ocasió tan destacada. Però, tal com hem explicat a l'apartat anterior, la decoració sempre s'efectuava abans que es muntés l'embigat. Es pot comprovar per l'observació de les peces soltes existents al Museu Diocesà de Tarragona i al Museu Episcopal de Vic. En última instància segons també diu l'esmentada autora, es podia haver canviat la coberta primitiva per una altra de decorada.

Cèsar Martinell, al seu article de la revista "Vell i Nou" (4), exposa que, al segle XVII, la coberta va ser tapada per voltes de llunetes (com a la Mercè, Sant Francesc i a la Serra), procedint-se posteriorment a la seva supressió i a la restauració de l'embigat, l'any 1947. Vàrem parlar amb el Sr. Pallarola, qui ens va relatar com la van dur a terme: un cop desmuntat el sostre, les posts van ser renovades i les plaquetes netejades i envernissades. El mateix Sr. Pallarola les va tenir a les mans i va contribuir a pintar tots els llistons amb una ziga-zaga blanca i negra, d'acord al motiu original. Després de la seva neteja, les

(2) Emma LIAÑO MARTINEZ, *Contribución al estudio del Gótico en Tarragona*, p. 85.

(3) *Ibidem*.

(4) Cèsar MARTINELL, *L'entetxinat gòtic de Sant Miquel de Montblanc*, "Vell i Nou", pp. 3-5.

peces van ser col·locades desordenadament, algunes inclús de cap per avall.

b) Estructura

A l'església parroquial de Sant Miquel, descobrim un sostre de fusta a dues vessants o angular, policromat. Està suportat per cinc arcs diafragma ogivals, de secció prismàtica, que baixen fins a terra, per mitjà de pilars molt amples i permeten la inclusió de capelles entre ells. Divideixen l'edifici (de 31'70 x 13'52 m.) en sis trams (vegi's l'esquema 1), essent l'A més alt que els restants. Cada un consta de set bigues. Les dels extrems s'encaixen als murs, però la darrera, del

Mènsula acoblada, suportant un cap de biga. Per damunt, s'aprecia l'entramat de biguetes i l'empostissat.

costat de l'Evangeli, queda tapada per les capelles que es construïren posteriorment. L'últim tram (F), del costat de l'Epístola, només en té cinc de senceres i dues de coixes, per a encabir-hi el campanar.

Degut a la llargària de la nau, la biga està interrompuda a cada tram, introduint-se dins l'arc per damunt d'una doble mènsula, que

l'atravessa i serveix de punt d'unió de dos caps de biga, que ajuden a repartir les forces. Segons hem pogut apreciar per les que es conserven en una dependència del claustre de la Catedral de Tarragona, es tractava, en realitat, de peces de fusta amb un cap tallat a cada extrem, que anaven acoblades (com les de l'ermita de Paret Delgada, al terme de La Selva del Camp) lateralment per grans claus biguers. D'aquí que les parederes en fossin només una meitat. Hem de fer notar que s'aprecien marcades desviacions en algunes bigues.

Les biguetes uneixen les bigues, seguint la inclinació dels arcs i confluint al cim. Al tram A se'n compten 11; al B, 13; als C, D i E, 17 i al F, 16.

Cobreixen tota l'armadura uns taulons juxtaposats, alternant una banda en ziga-zaga, en blanc i negre (entre 10 i 12 entre cada parell de bigues), amb un sense decoració. L'espai comprès entre dues biguetes, la biga i les posts està tancat per una plaqueta decorada.

c) Decoració

1) Colors.

La gamma cromàtica, degut a la tècnica emprada (el tremp) és bastant reduïda: vermell i verd enfosquits, negre, blanc, groc i blau. Segons Cèsar Martinell ⁽⁵⁾, hi havia també daurats, però això no és probable, doncs la utilització dels daurats (gairebé sempre estany o plata colrada) només l'hem trobada en exemplars amb motius tallats dins la fusta, mai en superfícies llises. Cal pensar que es devia referir al groc, color que s'altera fàcilment.

Els tons són plans i no ofereixen un aspecte gaire cridaner, ja que, per l'estat de conservació, no hi ha contrastos molt acusats.

2) Bigues

Les cares laterals estan recorregudes per quatre barres horitzontals vermelles i grogues, tallades, a espais iguals, per rectangles decorats, a raó de tres per biga. Tal com veurem a la descripció que segueix, s'hi aprecia una gran variació de motius ornamentals.

La cara inferior presenta una banda zigzaguejant i la prolongació dels rectangles anteriors, que inclouen també temes pintats.

La decoració de les bigues consisteix principalment en motius geomètrics, encara que n'observem igualment de vegetals, zoomòrfics i heràldics.

Quant als primers, els més freqüents són composicions circulars. L'entrecreuament de línies corbes o rectes a l'interior d'un cercle produeix un efecte estètic similar al d'un rosetó. Si establim una tipologia dels diferents temes, distinguem dins el cercle: dos o tres

Extrem d'una doble mènula conservada al Museu Arxidiocesà de Tarragona.

vuits oberts al centre, en creu; cercles enllaçats; un quadrifoli sobre un vuit, dues el·lipses encreuades o una creu de braços triangulars; dues el·lipses encreuades que es combinen amb una estrella de sis o vuit puntes; quatre cercles tangents. El cercle pot contenir, així mateix, una estrella: de sis puntes (rectes o corbes), amb lòbuls entre els braços o superposada a sis circumferències secants o a una espiral desplegada; o bé de vuit puntes, formada per entrellaços. També poden omplir el cercle lòbuls i cors.

En lloc del motiu circular figuren: hexàgons allargats en creu (tot originant estrelles de vuit puntes); vuit el·lipses entrecreuades i rombes; estrelles de vuit puntes, creades a partir de mitges circumferències; quadrícules amb flors o petits quadrats als buits; escaquejats; quadrifolis aïllats o amb un cercle central; enrajolat (combina-

ció d'hexàgons i quadrats) i bandes constituïdes per cinc faixes verticals o per romboïdes oposats (formant una cinta doblegada), deixant espais triangulars.

Als compartiments que separen les barres, podem veure-hi alguns elements vegetals: tanys ondulants que creen esses o cercles, complementats amb fulles, pinyes i punts; cors suggerits per dues fulles lobulades de perfil i afrontades o quatre cors disposats en creu, units per la punta, amb fulles trifoliades. La flor de lis, a més de representar un emblema heràldic, serveix igualment de tema decoratiu: sola o junt amb estrelles de vuit puntes, tanys i flors trilobades o fulles a la seva base, acabades en espirals.

Dins els temes zoomòrfics, apareixen representats dos sers fantàstics: un semblant a una au i l'altre proveït de quatre potes i un cos serpentiforme, que es prolonga en un ample coll i una cua dirigida cap dalt.

Finalment, parlarem dels motius heràldics que descobrim a les bigues: un castell de tres torres emmerletades, amb finestretes i dos escuts arrodonits: el primer, amb dues barres grogues sobre camp vermell i l'altre, amb quatre barres vermelles sobre camp groc.

3) *Mènsoles*

Aquestes peces de suport estan esculpides i pintades. La talla és molt simple i esquematitzada, d'acord al tipus conegut com de "buc de nau".

L'acabament del cos prismàtic està buidat de manera que simula un cap humà. La part inferior s'obre en dues puntes, mentre que la superior presenta una certa inclinació.

La decoració pictòrica reproduïx un cap grotesc. Els ulls, grans i ametllats, són realçats per una ampla cella. El nas, llarg i gruixut, és rematat per dues aletes molt pronunciades. La boca entreoberta deixa veure les dents, per entre les quals surt una llengua de pam. Una taca vermella, circular o triangular, assenyala cada galta. Els cabells es reparteixen per ambdós costats, insinuats per traços paral·lels o bé es limiten a un serrell ondat.

Les parts planes laterals i inferior són aprofitades igualment per a situar-hi temes decoratius. La cara inferior presenta elements vegetals o geomètrics; a les altres dues, a més d'aquests, n'apareixen d'heràldics i zoomòrfics.

La temàtica geomètrica pot estar constituïda per circumferències que contenen: petits cercles tangents o secants i dues el·lipses en

creu; un quadrat i dues el·lipses encreuades; una estrella de sis o vuit puntes; dos triangles superposats, voltats per vuit lòbuls; un quadrifoli i dues el·lipses en creu. Hi figuren igualment: una banda doblegada (en groc i vermell); imbricacions; rajoles (a base d'hexàgons i quadrats); quadrícules amb flors o un escaquejat (en groc i vermell).

Quant als vegetals, trobem: tanys entrecreuats amb pinyes, circulars, amb una palmeta al seu centre, cardials, en disposició radial, sigmoïdes, ondulants...; fulles cordiformes, lobulades, semblants a ales de papallona, i flors de lis.

Els temes heràldics figurats són: castells d'una o tres torres emmerletades, amb portes, finestres i carreus assenyalats...; escuts amb les barres catalanes, un lleó rampant o una banda diagonal; i una creu grega, de braços flordelisats.

Entre les representacions zoomòrfiques, s'aprecien un cérvol i sers imaginaris: una sirena (peix-dona), sostenint dues anelles; un monstre amb cos d'au, cua vegetal, urpes, morro i orelles dretes; una au fantàstica, amb cos d'estruç, ampla cua, potes sense dits, bec llarg i coll anusat.

La barreja de diferents temes produeix motius mixtos: escuts junt amb vegetals o animals.

1) Plaquetes

Les plaquetes o petites peces inclinades són les que presenten una més variada decoració. Per a la seva descripció, començarem pels motius geomètrics. Poden reduir-se a un cercle o consistir en una circumferència que emmarca: una estrella de sis o vuit puntes (rectes o corbes); dos vuits en creu; flors de tres pètals; sis cercles sobre dos triangles, amb una estrella de sis puntes pentagonals al centre. Per l'entrecreuament de línies paral·leles es formen quadrícules, que contenen esvàstiques o flors de quatre pètals; o retícules (de fils oblics), amb esvàstiques i punts; o escaquejats. Els traços poden enllaçar-se formant trenes o entrellaços. També veiem: espirals, esses (acabades en espirals), cors, quadrifolis (a l'interior d'altres o amb angles separant els seus lòbuls), bandes doblegades, successions de triangles, rectangles i hexàgons (tallats per la meitat).

La decoració vegetal és la més utilitzada per a recobrir les superfícies reduïdes de les plaquetes. La forma més senzilla recorre a tanys, que adopten disposicions variades i que es complementen amb fulles. Poden formar línies trencades; cercles, amb fulles ondulants, lobulades o palmetes; espirals; el·lipses, amb fulles cardials; angles, amb fu-

lles trevolades o polilobulades; esses ajagudes, amb petites espirals i fulles lanceolades; creus amb palmetes de perfil. Els tanys també poden ser: verticals, horitzontals o inclinats; o aparèixer disposats formant estrelles de sis puntes o cors (amb fulles lobulades, palmetes...). Les fulles segueixen diferents tipus: lobulades (afrontades, inscrites en circumferències), ondulants, cordiformes, amb aspecte de calze, trevolades, partides, vistes de perfil, en espiral...

Altres elements vegetals que observem són: flors de lis, amb fulles cargolades a la part inferior, quadrilobades, de vuit pètals, amb punts; pinyes; arbres fruiters...

Els motius zoomòrfics són, per la seva varietat, els més interessants. Entre els mamífers, reconeixem: lleons afrontats, units per una pota i amb la cua aixecada; un conill; gossos. Igualment, anotem la presència d'aus: tres corbs seguits; galls; un paó reial; un colom i altres ocells que mostren postures i aspectes diversos.

En relació amb els sers fantàstics, en localitzem un tipus molt repetit: un monstre amb cos d'au, on s'assenyalen les plomes de les ales plegades. El cap pot ser d'au o de rèptil. En aquest darrer cas, les orelles estan estirades cap enrera. Alguns exemplars posseeixen un coll llarguíssim, que arriba fins i tot a entrecreuar-se amb un altre. Les potes són d'au o de felí, proveïdes d'unes grosses urpes. La cua acostuma a ser de rèptil, acabada en un tany. Sovint surt també un vegetal de la boca, oberta de forma agressiva. En una plaqueta figura un drac de tres caps que treu foc per la boca, amb cos de serpent, sis potes i una cua cargolada.

Els motius heràldics es troben, igualment, presents: castells (d'una o tres torres emmerletades, amb una porta o bé tres i finestres); flors de lis; el blasó de Montblanc (una muntanya amb el cim blanc, sola o entre dos arbrets, rematada, en ocasions, per una flor de lis) i escuts arrodonits (una barra vermella al centre d'un camp groc, una creu grega sobre camp groc, amples barres).

Els temes damunt descrits es combinen entre ells, de manera que representacions zoomòrfiques són voltades de vegetals o l'heràldica apareix entre elements geomètrics o vegetals.

5) Peces soltes

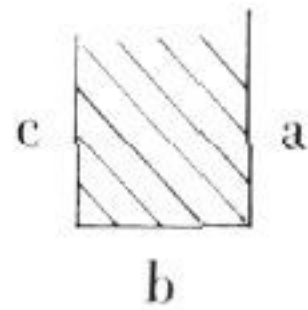
Algunes peces de la coberta de Sant Miquel van passar a formar part dels fons del Museu Diocesà de Tarragona i del Museu Episcopal de Vic. El primer les obtingué molt abans de la restauració i àdhuc de la visita de Cèsar Martinell. Aquest, l'any 1918, ens descriu altres

fragments de força interès iconogràfic, la localització dels quals ignorem per complet.

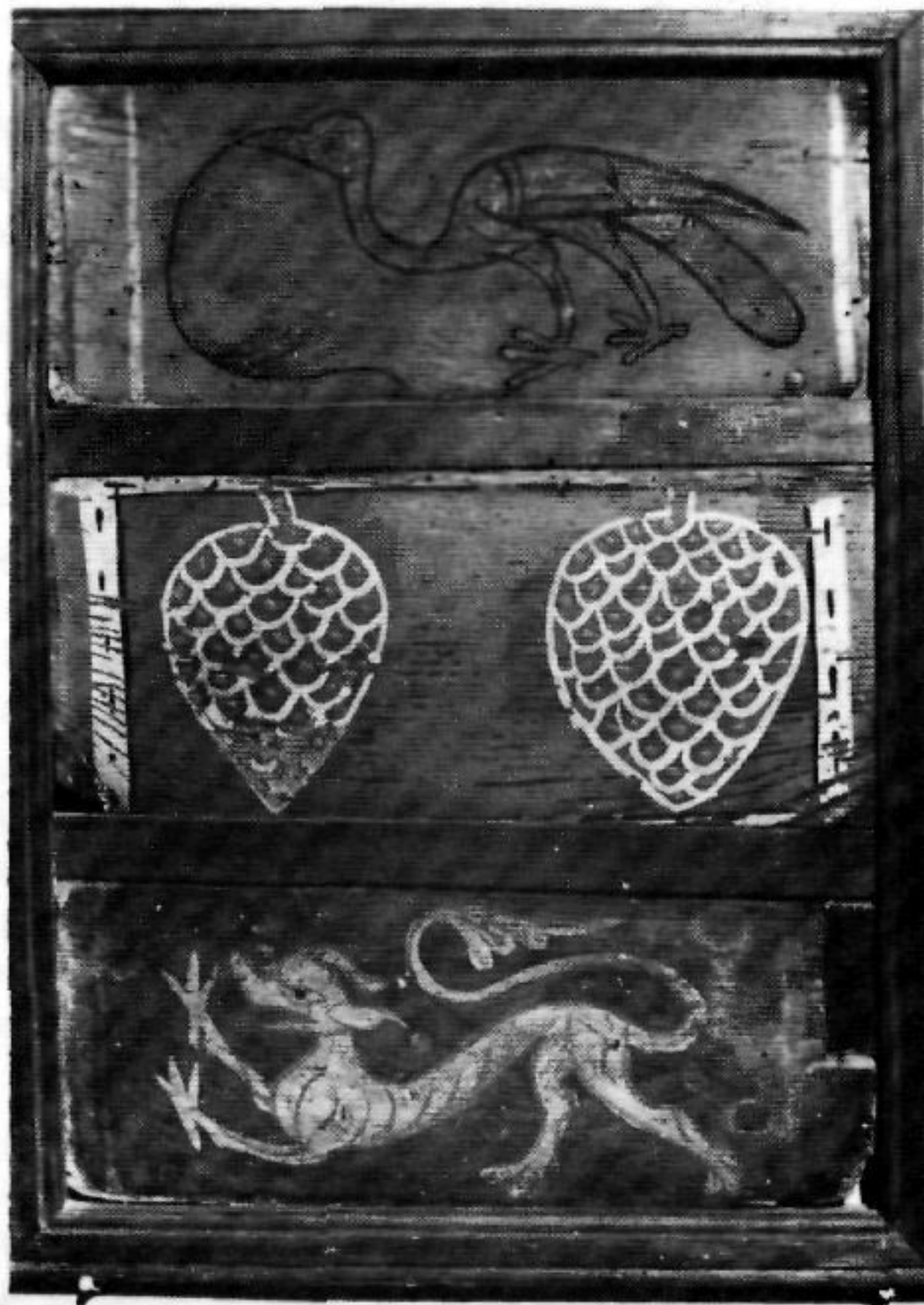
A continuació, descriurem aquestes restes, que, en estar al nostre abast, hem pogut veure amb tot detall.

a) *Peces trobades al Museu Diocesà de Tarragona.*

Per a referirnos a les dobles mènsules conservades en una dependència del claustre de la catedral, hem numerat les cares visibles de la següent manera:

- a) cara dreta
- b) cara inferior
- c) cara esquerra

Tres plaquetes soltes, en una vitrina del Museu Diocesà de Vic.

Mènula 1

Doble mènula que estava situada damunt un arc diafragma, el qual tenia un encaix, com manifesta la part despintada. Porta el número 1801.

1a₁

Motiu geomètric sobre fons negre. Sis circumferències enllaçades circularment formen una flor, que voreja una altra circumferència (blanca, amb perfil vermell). Ocupa el centre una flor de sis pètals.

1a₂

Motiu heràldic molt despintat. Torre coronada per tres merlets apuntats, més ampla, a la base. Una sèrie de perles negre limiten el requadre.

1b

La cara inferior de la mènula està decorada per una ziga-zaga blanca i vermella.

1c₁

Motiu geomètric sobre fons negre. A l'interior d'un cercle observem un quadrat sobre dues el·lipses en creu, i dins aquell una flor de sis pètals (blanc, amb perfil vermell) formada per mitges circumferències.

1c₂

Motiu geomètric sobre fons negre. Figura composta per un cercle que inclou dos triangles equilàters i una flor de sis pètals entrellaçats.

Els dos caps representats als extrems són molt semblants: cella gruixuda i arquejada que s'uneix a un ample nas, ulls ametllats, galtes vermelles marcades per una taca rodona, boca perfilada per un traç vermell i grosses dents. El front està cobert per un serrell ondat. Tant el tractament pictòric com la talla resulten d'una gran tosquedat.

Mènula 2

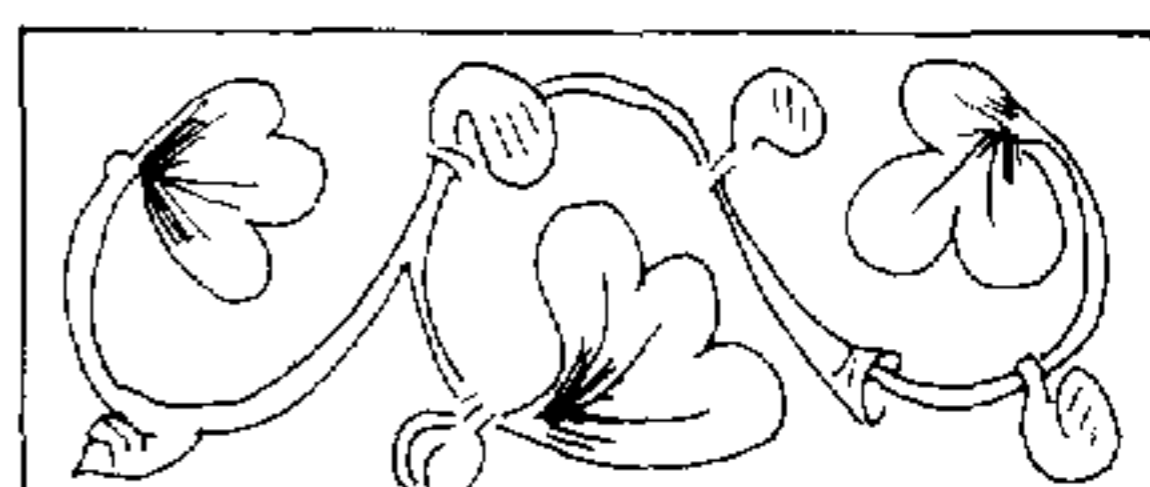
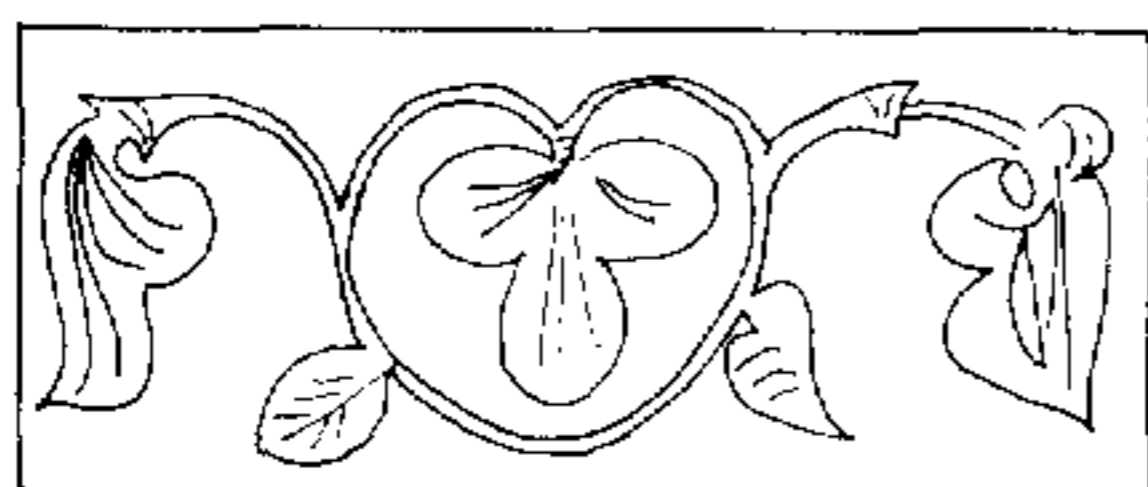
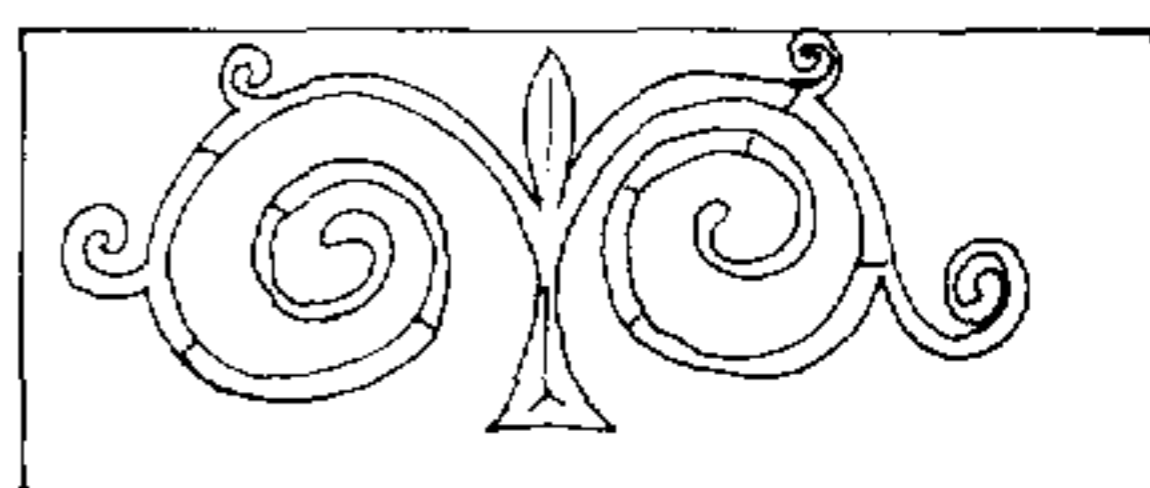
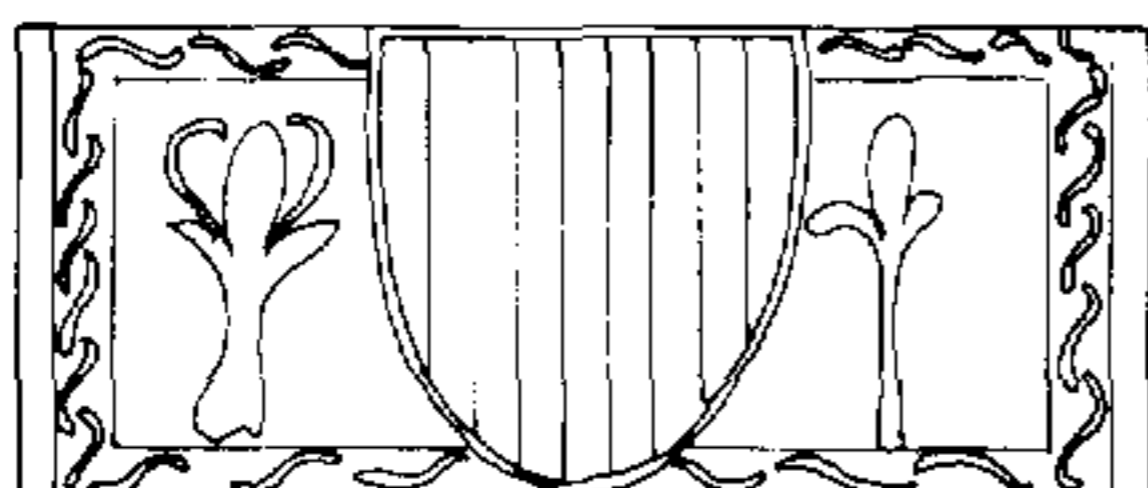
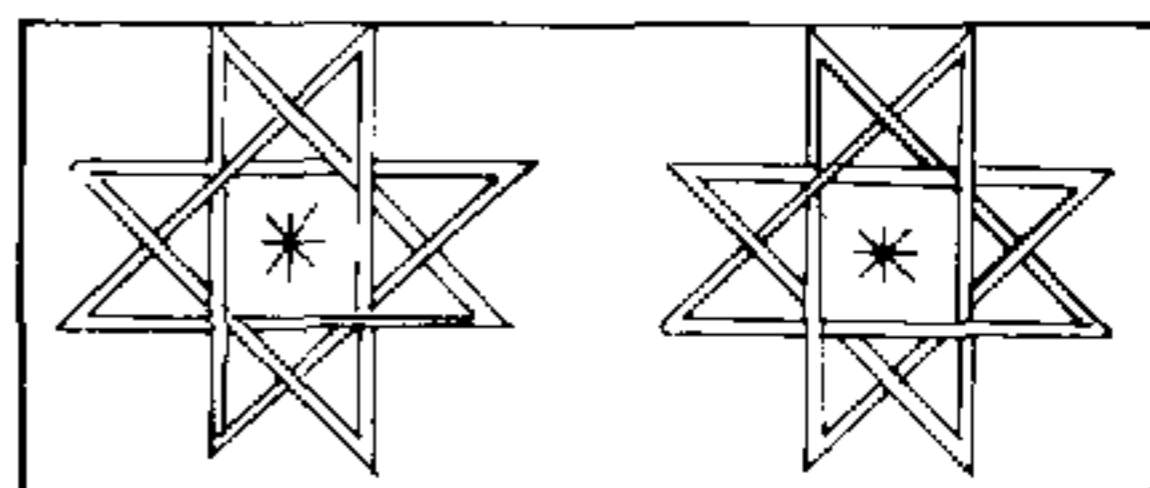
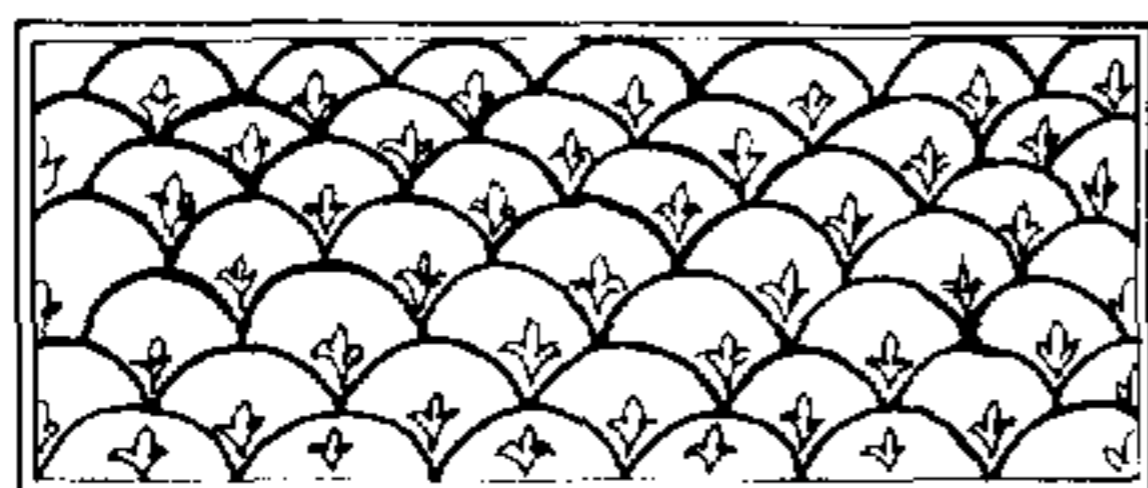
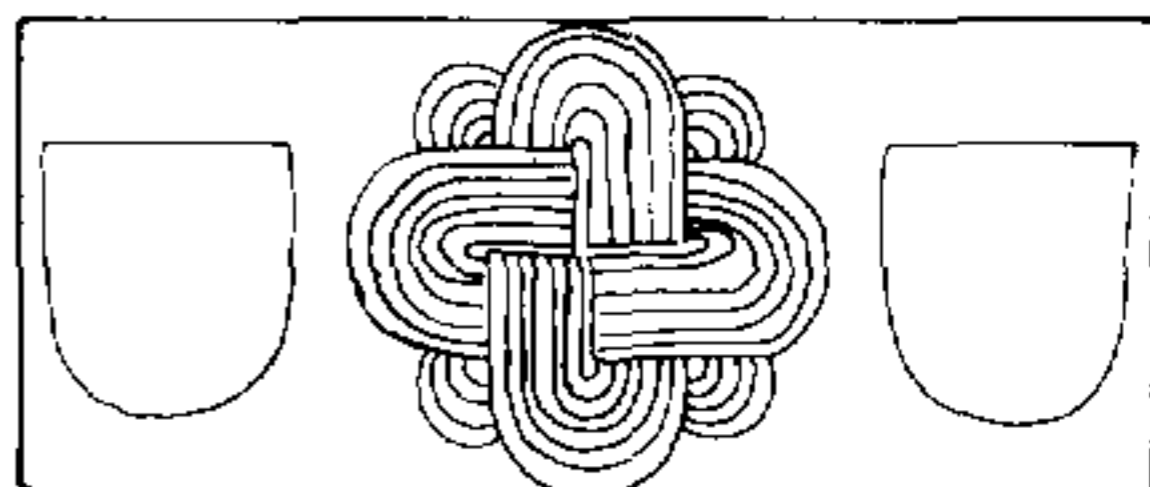
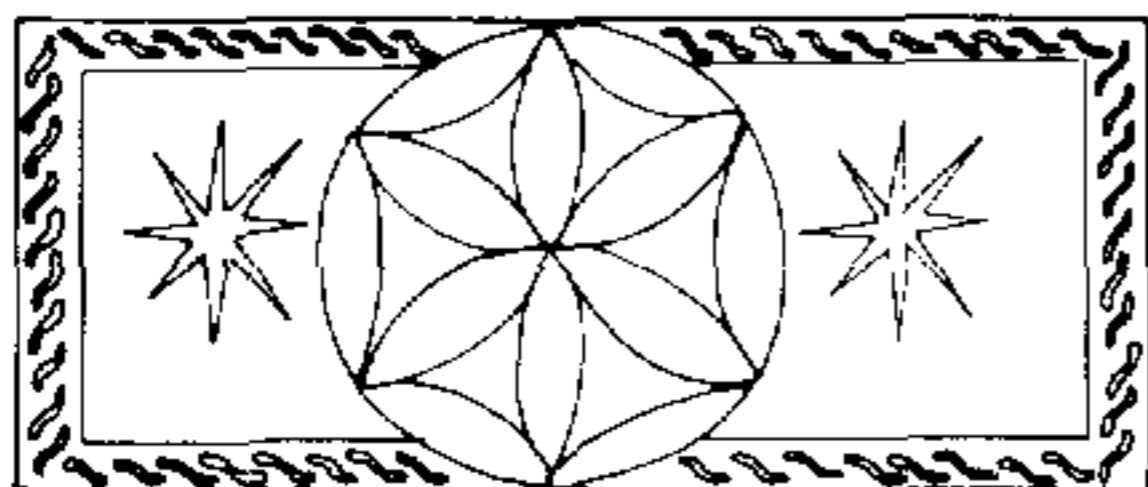
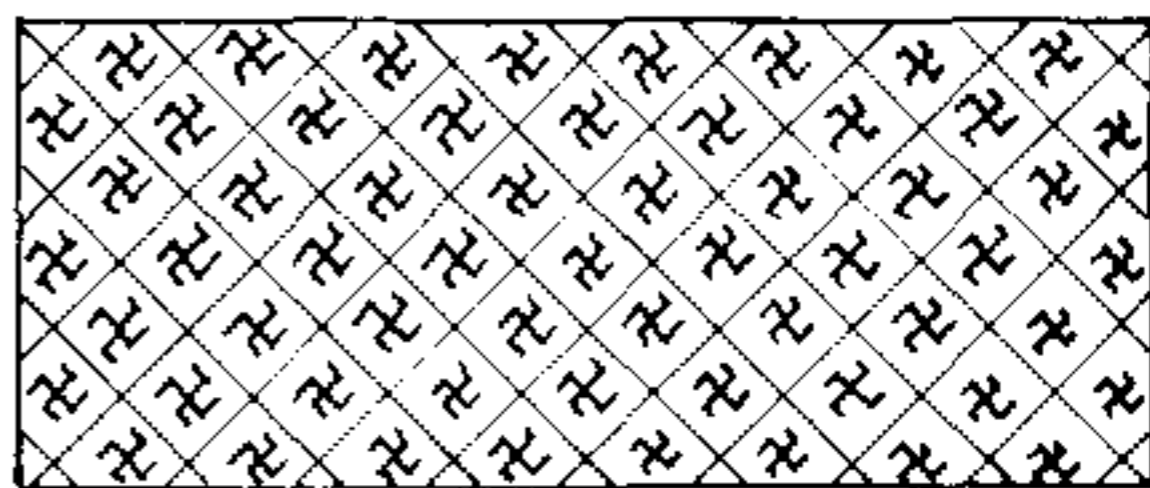
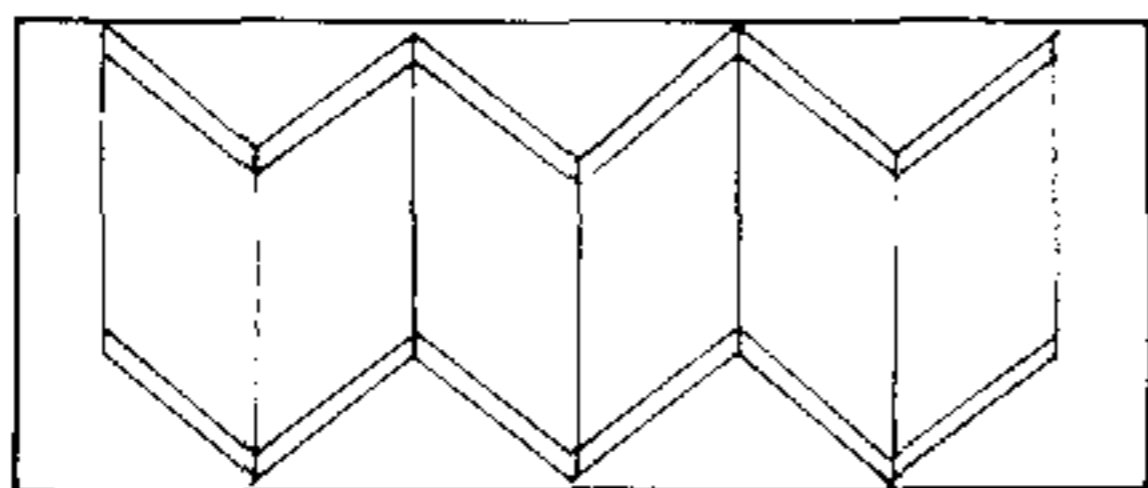
Només en resta un cap. La seva actual situació al Museu en dificulta la visió d'una cara. Té pintat el n.º 1802.

2a₁

Motiu geomètric vermell sobre fons negre. Cercle que conté un

quadrifoli, entrelaçat a dues ametlles en creu. Al centre, se situa una flor de sis pètals creada a base de mitges circumferències.

El cap pintat és més detallista que els anteriors: cabell suggerit per ratlles paral·leles negres i vermelles, galtes vermelles i rodones sobre un fons blanc, celles arquejades, nas gruixut amb replecs i uns grans narius (limitats per petites comes concèntriques), ulls molt ametllats, dents en ziga-zaga i barba dividida en flocs.

Esquemes d'alguns motius que decoren les plaquetes.

b) *Peces trobades al Museu Episcopal de Vic*

1.—Plaqueta (27 x 11 cm.), n.º 7715

Motiu zoomòrfic sobre fons vermell. Au collarga despintada, que originàriament devia ser groga, doncs aquest color s'altera sovint i salta. Té un cap petit, amb un ull rodó i un llarg bec groc del qual penja un tany, acabat en una fulla trilobada. Sobre un cos prim veiem una ala, amb una franja transversal a la part superior i les plomes diferenciades. La cua és llarga i ampla. Les potes, gruixudes, terminen en quatre dits proveïts d'urpes. Emmarca la plaqueta una ratlla groga.

2.—Plaqueta (27 x 11 cm.), n.º 7716

Motiu vegetal sobre fons vermell. Es distingeixen dues pinyes verdes, amb ratlles grogues i punts vermells. La plaqueta està voltada per un traç groc d'un cm. amb perfil negre i tallat per una línia discontinua negra.

3.—Plaqueta

Motiu zoomòrfic sobre fons verd fosc, on s'aprecien marques de cercles, potser grocs. Llebrer pintat en groc i perfilat de vermell. El cos estilitzat (ample al pit, s'estreny considerablement als lloms) té assenyalats els músculs. Les potes davanteres són d'au (amb un dit oposat als altres tres). El cap presenta una boca oberta, unes orelles punxegudes i un ull ametllat. La cua, amb forma d'essa ajaguda, acaba en un vegetal (amb fulles de quatre lòbuls, vistes de perfil).

c) *Peces descrites per Cèsar Martinell i J. F. Ràfols.*

Després d'haver descrit les peces que hem observat directament farem esment d'algunes plaquetes, de les quals només es conserven reproduccions fotogràfiques i comentaris fets per Cèsar Martinell, l'any 1918 (6) i els dibuixos realitzats per J. F. Ràfols, qui, al seu llibre (7), seguí el text de Martinell. Aquest aporta uns apunts presos "in situ", en què figura una mènsula sota la biga carenera i l'entramat de cabirons i posts units per tapajunts i plaquetes. A la vegada, ens proporciona, per la possibilitat que va tenir de veure l'embigat de prop enfilant-se per damunt les voltes de llunetes del segle XVII, els colors d'alguns motius i certes mides. Entre elles, ens dóna les dels requa-

(5) *Ibidem.*

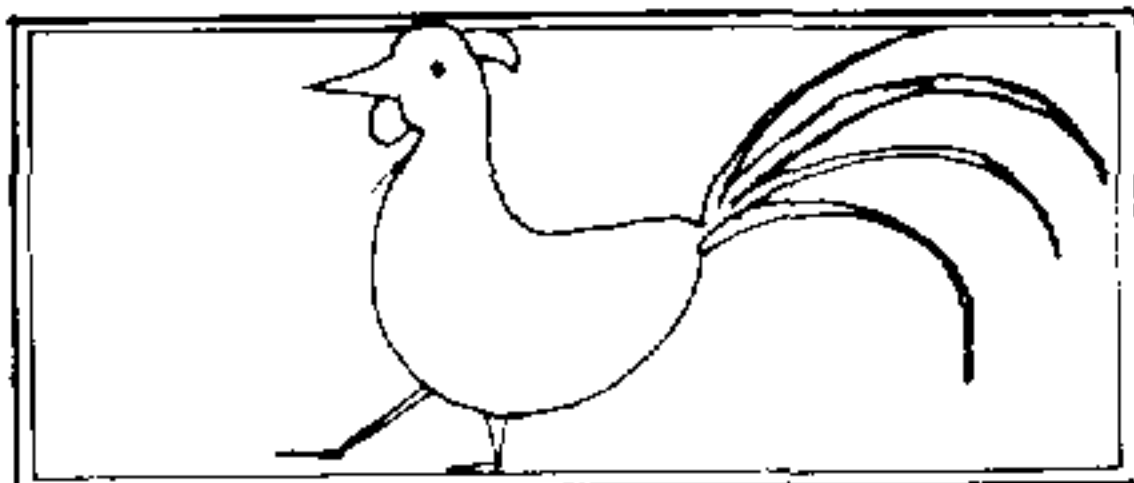
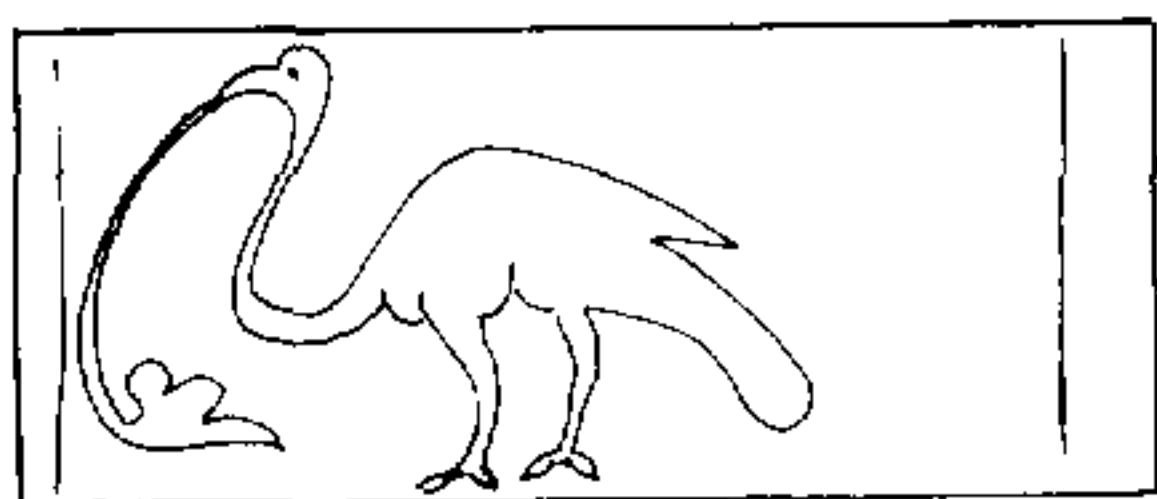
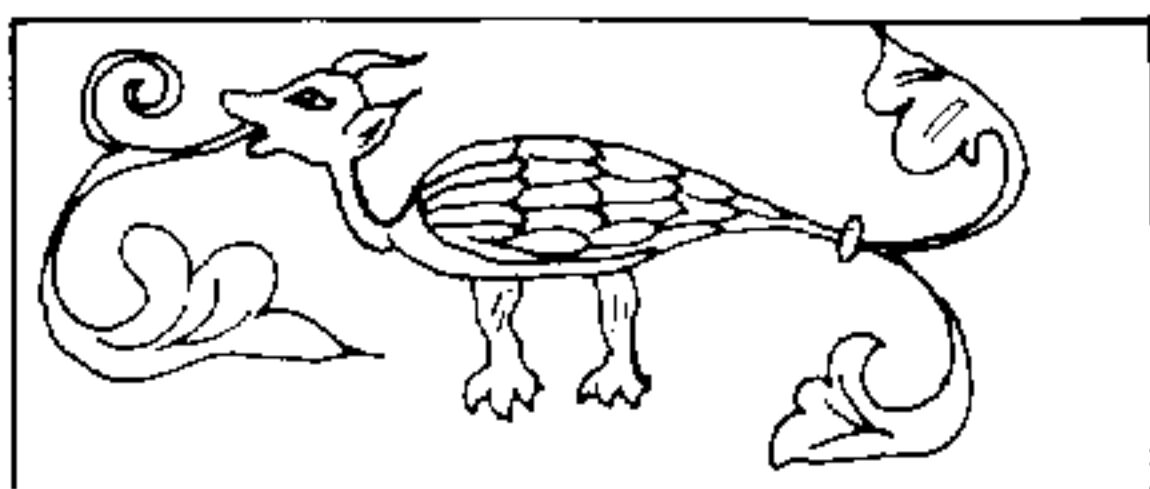
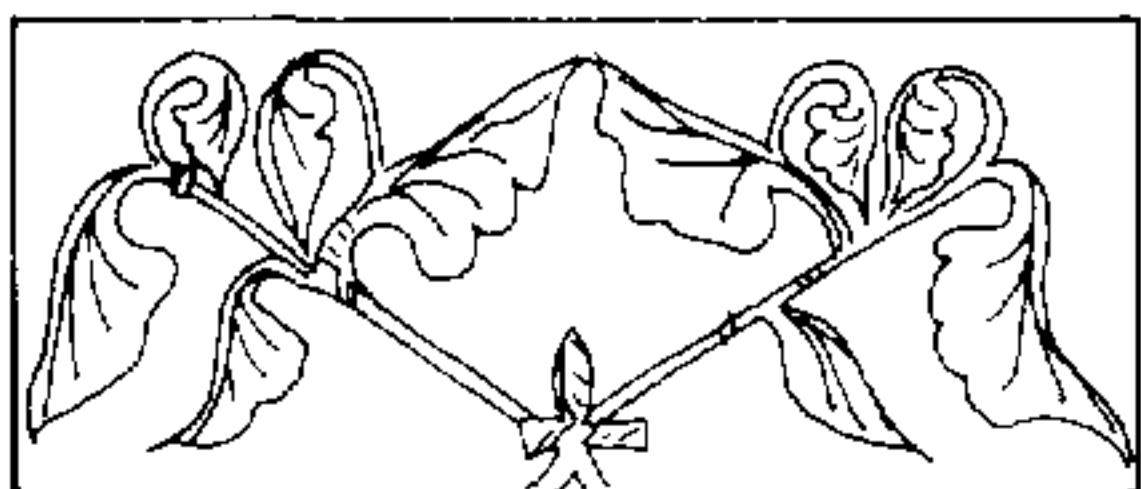
(6) *Ibidem*, p. 5.

(7) J. F. RÀFOLS, *Techumbres y artesonados españoles*, 2^a 1930 (1.ª ed. el 1926), pp. 64-66.

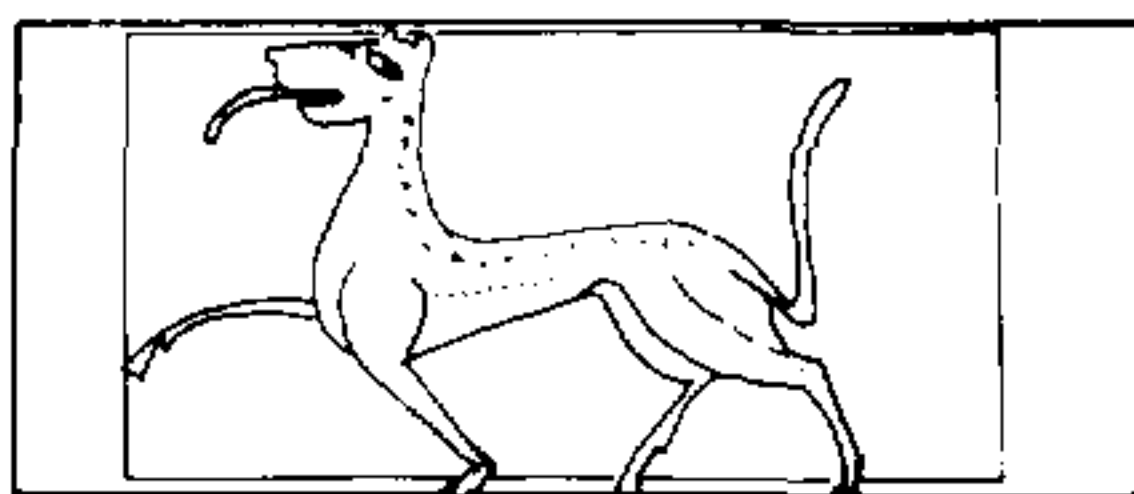
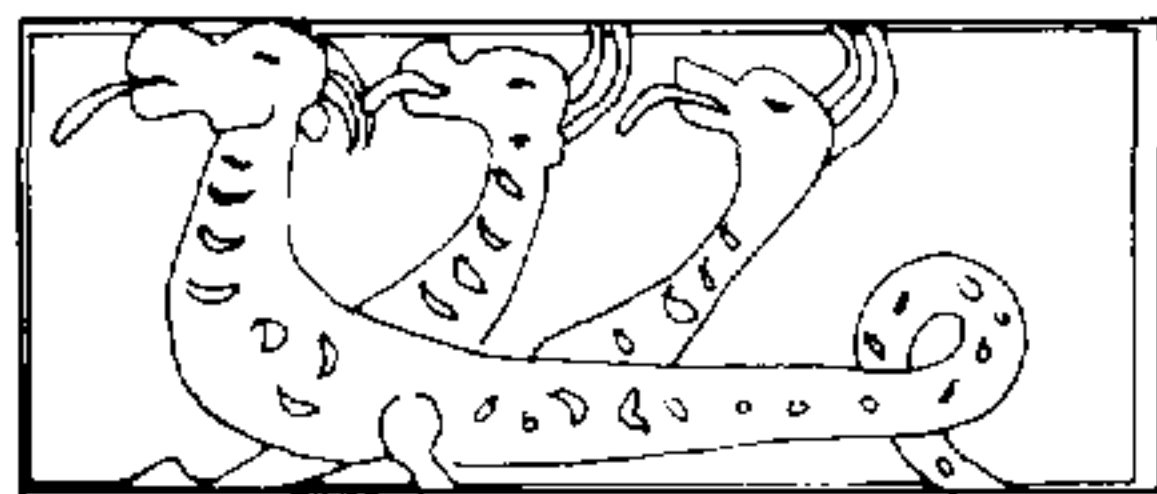
dres que divideixen les bigues: 22 x 14 cm. els inferiors i 22 x 17 cm. els laterals. Així mateix, indica l'espai que separa els cabirons: 25 cm.⁽⁸⁾ i les dimensions màximes de les mènsules: 49 x 22 cm. Analitza l'estructura arquitectònica, assenyalant l'acoblament lateral de les mènsules, que hem pogut comprovar a través de les peces del Museu Diocesà de Tarragona, i el de les bigues. Les cinc fotografies que insereix al seu article són de plaquetes soltes. D'elles, tan sols hem trobat, al Museu Episcopal de Vic, la que reproduïx un gos (plaqueta 3). Les altres quatre, ara per ara, no les hem localitzat. Una té pintat un monstre alat amb dues potes de felí, una ala desplegada, i la cua acabada en un tany bifurcat i fulles lobulades. El cap, de rèptil, mostra una boca oberta de la qual surt un altre tany. El fons està sembrat de punts. La tercera plaqueta està centrada per un escut arrodonit, amb les barres catalanes, flanquejat per dos estels de vuit puntes. Emmarca el conjunt una sanefa constituïda per esses ajagudes. La quarta està tallada en dos quadrats que contenen dues flors de lis. La darrera és, sens dubte, la de més interès, perquè s'hi representa una sirena. Aquesta, nua fins a la cintura, es fon, a partir d'aquí, en dos cossos de peix divergents. Estira els braços cap dalt tot sostenint un cercle vermell i un altre objecte indistint. Cèsar Martinell menciona també ocells amb el coll enllaçat i monstres amb un cap comú. Ràfols, en una làmina⁽⁹⁾, presenta vuit dibuixos de plaquetes. La primera mostra un motiu geomètric: dues estrelles de vuit puntes formades per entrelleços amb una altra estrella al seu interior. La segona representa un gos en marxa, amb la pota davantera dreta i la cua aixecada, treient la llengua. La tercera ofereix un motiu heràldic, similar al de la tercera fotografia de Martinell, però entre flors de lis estilitzades. La quarta conté un motiu, ja citat per Martinell, consistent en dos monstres alats, amb un únic cap de felí que ensenya dues llengües. La cinquena està decorada amb imbricacions. La següent té un tany en tres espirals i petites fulles. La setena ens fa veure un drac amb cos de serpent i tres caps amb reminiscències de l'hidra de Lerna, que sembla ser el que apareix al tram dels peus. La darrera és una estilització d'una flor de lis.

(8) Tenint en compte que les plaquetes tenen una llargària de 27 cm. i essent la distància entre els cabirons de 25 cm., la diferència correspon al cm. per banda que s'enceixa a la ranura inclinada.

(9) Op. cit., lám. XXXII.

Esquemes d'alguns motius que decoren les plaquetes.

Esquemes segons dibuixos de Ràfols.

6) Interpretació iconogràfica.

Dins el camp de la pintura gòtica, el retaule constitueix, per excel·lència, la manifestació més coneguda i rica, junt amb la decoració mural. En efecte, són ben pocs els autors que tenen en compte, als seus treballs, l'ornamentació dels embigats. No obstant, hem de fer notar que posseeix un gran interès, tant per la participació d'elements purament decoratius com per l'aparició de temes, profans. Sorpren, per exemple, que, en edificis religiosos, no es doni ni un

sol motiu cristià. En canvi, però, s'aprecia una forta influència islàmica quant al geometrisme (en especial, als entrelleços) i al gust naturalístic. Així mateix, hem de destacar la inclusió d'elements heràldics: escuts pròpiament dits, torres, creus, l'emblema de Montblanc, flors de lis, a més de la presència reiterada de les barres. A aquest respecte, podem comentar que les esglésies catalanes anomenades de "planta de saló", per la seva gran funcionalitat, desbordaven, en ocasions, els seus fins litúrgics per a servir de seu d'importants cerimònies civils. Sabem, en el cas de Sant Miquel, que, l'any 1307, Jaume II va presidir-hi unes Corts Generals. Observem igualment que la decoració de les cobertes d'esglésies no es diferenciava de la dels sostres dels palaus urbans del moment.

Si bé les estructures de fusta no segueixen un programa iconogràfic únic i encadenat (pel fil narratiu, com als retaules), hi descobrim motius i escenes que també figuren en altres mostres artístiques: miniatures, arquetes, esmalts, marfils, teixits...

A continuació farem un breu comentari d'algunes de les figures pintades a la coberta de Sant Miquel.

Apareix un cérvol aïllat —tema força freqüent a l'Edat Mitjana integrat en escenes de cacera o associat amb un drac— el qual simbolitza de vegades Jesucrist. El colom al·ludeix a la innocència i a la castedat.

Els corbs es relacionen amb la mort (com el diable que s'apropia dels difunts) i se'ls atribueixen efectes malèfics. Quant al drac, normalment se'l presenta alat i amb cua de serpent, com veiem als que combaten Sant Miquel o Sant Jordi. Significa una encarnació del dimoni, però, tal com apareix al sostre, s'ha convertit en un simple element decoratiu en transformar-se la llengua bífida i la cua en vegetals. El gall s'interpreta com a símbol de la luxúria (com a amo del corral) i de la còlera. Els gossos, inclús afrontats, expressen la fidelitat i la noblesa. El lleó, a més de ser representat com a element heràldic, manifesta uns poders antagònics, segons que sigui considerat com a figuració cristològica o diabòlica. El paó reial, amb la seva cua estesa, serveix d'exemple de l'orgull i de la vanitat. Per últim, parlarem de la sirena. En general, sosté amb les mans les dues cues de peix (producte de la simetria) amb què acaba el seu cos. En el nostre cas, però, agafa objectes, potser címbals. D'aquest monstre marí ja en fa referència un tractat del segle VI, anomenat "De monstribus". Aquest ser fantàstic evolucionarà, sofrint un procés d'antropomorfització. De la sirena que sosté un o dos peixos per la cua s'arribarà a una dona que porta

també un peix a cada mà (com veiem a la ceràmica de Paterna o en un plafó procedent de l'església de la Sang de Llúria, en la qual els dos peixos tenen els caps en contacte).

Durant el procés de restauració es van fer una sèrie de fotografies (Foto-Arxiu Baldrich, Montblanc) les quals ens donen a conèixer uns motius que no hem pogut localitzar a la coberta. Cinc d'elles semblen reproduir temes pintats a les bigues; una altra, tres plaquetes; i, una darrera, una mènsula.

A les jàsseres hi veiem: un griu, amb mig cos d'àguila (amb l'ala oberta) però amb dues orelles i mig cos de lleó; un gos amb el cap i la cua aixecats i el sexe aparent, enmig de fulles lobulades; una àguila amb les ales esplaiades i el cap de perfil, entre dues estrelles; un peix, força detallista, sobre línies ondulades simulant l'aigua; i un cap femení traçat segons l'estil gòtico-lineal, entre flors.

A les plaquetes hi figuren dos dracs alats, mossegant vegetals, i dos lleons afrontats, sobre dues potes. La cara lateral de la mènsula duu també un griu, encara que més estilitzat i de millor qualitat (amb l'ull vist de perfil, en lloc de ser frontal com l'anterior), amb la cua enlaire, l'ala desplegada i la pota davantera cap dalt.

Aquesta decoració que acabem de descriure ens obliga, de nou, a establir paral·lels estilístics amb l'església de la Sang de Llúria, on es trobaven igualment un griu i la figura femenina, a la qual ja hem fet al·lusió.

BIBLIOGRAFIA

- A. CIRICI, *L'art gòtic català, segles XIII i XIV*, Edicions 62, Barcelona, 1977.
- M. FULLANA, *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*, Col. "Els treballs i els dies" n.º 11, Edit. Moll, Mallorca, 1974.
- M. GUERRA, *Simbología románica*, Fundación Universitaria española, Madrid 1978.
- J. IGLESIES, *Tarragona*, "Album Meravella", Vol. IV, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1931.
- E. LLAÑO MARTINEZ, *Contribución al estudio del gótico en Tarragona*, Instituto de estudios Tarraconenses "Ramón Berenguer IV", Sección de Arqueología e Historia, n.º 37, Tarragona, 1976.
- C. MARTINELL, *L'entetxinat gòtic de Sant Miquel de Montblanc*, Revista "Vell i Nou", Barcelona, 1 gener 1918.
- E. MORERA LLAURADO, *Provincia de Tarragona*, "Geografía General de Catalunya, dirigida per F. CARRERAS CANDI, C. E. Alberto Martín, Barcelona, s.a.
- J. F. RAFOLS FONTANALS, *Techumbres y artesanades españoles*, Biblioteca de Iniciación Cultural, n.º 456-457, Edit. Labor, Barcelona, 2 1930.
- L. TORRES BALBAS, *Arte almohade. Arte nazarí. Arte mudéjar*, "Ars Hispaniae", Vol. IV, Edit. Plus Ultra, Madrid, 1949.
- L. TORRES BALBAS, *Arquitectura gótica*, "Ars Hispaniae", Vol. VII, Edit. Plus Ultra, Madrid, 1952.